

Tamás Gáspár Miklós

Utóirat „A posztfasizmus”-hoz

Előzetes tézisek a félelem egy rendszeréhez

A tőke az olcsó bérek utáni hajszában körbeszáguldja a bolygót. De ellenkező irányba is rohan, versenyképes fogyasztói kereslet után kutatva. Rohan a jövedelmező befektetések, az alacsony adózású helyek után. Rohan, hogy stabil kormányzatokra, de fegyvereket és zsoldosokat igénylő polgárháborúkra is leljen. Föltéve, hogy nem ütközik nemzeti határokba, vagyis törvénybe, oly gyorsan száguld, hogy úgy tűnik: egy helyben áll, lehetetlen lokalizálni. Oly gyorsan, hogy úgy tűnik, mindenütt ott van – holott nincs. A törvény – vagyis a nemzeti határok – nem igazán képesek többirányú és többdimenziós száguldozását, a légritka, szinte üres közeg – melyben hangtalanul tovasuhan – által fölfokozott sebességét föltartóztatni.

A munka ellenben magasabb bérek és alacsony árak után kutatva baktat körbe a bolygón. Minduntalan nemzeti határokba – törvénybe ütközik. Alacsonyabb adózást nem engedhet meg magának, hisz jól tudja, hogy bármikor szüksége lehet az államra, vagyis a segélyre. Szüksége van tehát a jól körülhatárolt államra, vagyis a törvényre, ugyanarra az államra és törvényre, amely megakadályozza, hogy a tőke méltó, hasonló sebességű riválisa lehessen – mivel a tőke nem csupán ellenfele és versenytársa, hanem a keresett jutalom forrása is. Hogy a tőke száguldozását lelassítsa, a munkának meg kell osztania jövedelmét az állammal. Evégett még nagyobb sebességre kellene váltania, mint eddig. Ám a munka lassú, nagyon lassú – önhibájából, mert a törvénnyel, vagyis az

A szerző filozófus, a Central European University, Department of Sociology and Social Anthropology tanára.

A fordítás a következő kiadás alapján történt: Gáspár M. Tamás: A Postscript to “Post-Fascism”: Preliminary Theses to a System of Fear. In What, How and for Whom/WHW (eds.): *Details*. Bergen Kunsthall, 2011, 57–63.

A posztfasizmusról szóló eredeti esszé 2000-ben jelent meg: G. M. Tamás: On Post-Fascism. *Boston Review*. Summer 2000, 42–46. <http://bostonreview.net/archives/BR25.3/tamas.html> Magyar nyelven: Tamás Gáspár Miklós: A posztfasizmusról. *Eszmélet*. 2000. tél/ 48, 4–24. http://www.eszmelet.hu/tamas_gaspar_miklos-a-posztfasizmusrol/

adókkal lépett szövetségre. A sebességében ma már virtuálisan megálíthatatlan tőke a láthatatlansággal, az absztrakcióval és az eleganciával azonos értelmű (kérem, tekintsenek itt el az önellemmondástól); fiatal, elegáns és szigorú, formálisan hasonul a legkiválóbb kortárs múzeumok minimalista, karcsú, sőt anorexiás építészetéhez. Forradalmi. Okos. Céltalan. A tőkét nem hallhatod, csak a túsarkok kopogását a kövezen, és az absztrakt, karcsú, feketébe öltözött rajongók divatos moráját a háttérben. A munka iszonyatosan lassú, visszamaradott. Intellektusát elvetik, mintha csak olyan fajta intellektusra volna szükség, amely nem lassítható – különösen nem a törvény által, amelyet ma úgy terveznek, hogy a forgalmat, vagyis a sebességet fokozza. A munka kövér; bermudanadrág és hawai ing, későfordista egyenruha. Színpompás és lármás. Föltűnően látható. Különösen reakciós és regresszív. Mozgásszegény és félnék. Akár az állam, amely továbbra is fizikai erőre, vagyis testi érintkezésre, közelségre épül. Zaj. Bűz. Az előrehaladáshoz odébb kell tolnod valakit, aki a lábadra léphet. Az állam ma már nem valami, hanem: akadály a valamihez való hozzáférésben. Ezért hát fajankók irányítják.

Bármennyire új is volna a közeg, a stílus, a sürgetés és az öltözék, a tőkének a termelési árak csökkentésére és a profitmaximalizálásra irányuló szükséglete örök. Az érték előnyös értékesülésére irányuló hajszája sebessége nemcsak térbeliként írható le (azaz digitálisan vagy egyéb módon sűrített időként), hanem minőségileg is, mint termelékenység-növekedés; ez természetesen csak az idő egy másik sűrűsödése – a munkaidő ezúttal. A kapitalizmusra mindig is jellemző globális versenyfutás csak mostanra vált általánossá, lévén, hogy nem kapitalista szigetek, amelyek a rohanást egyirányúvá tették (gyarmatosítás), már nem maradtak. A tőke rohanása és a munkaerő lassúbb – bár a technológia ezt is fölgyorsította – áramlása a megfigyelők szemében minden akadályt, minden megállást ellenszenvesként és ártalmasként tüntet fel.

Az embereknek azonban volt részük ilyen megállásokban, legalábbis ezidáig – ez az *otthon*. Az otthon ott van, ahol nincs hajsza, ahol a külsődleges kényszertempó elvileg lelassul vagy akár teljesen leáll. Ahol a marxi értelemben vett „érték” kívül marad; a „magánszféra” állítólag nem eladó, és ami még fontosabb, nem termelés eredménye, hanem csak ott van, mintegy természetes módon: mozdulatlanul, akár egy fa. Amint arra Christopher Lasch emlékeztetett, a házasság egykor „mennyország” volt a „szívtelen világban”. De a globális rohanás „otthon”-nak nevezett megállása már mindig is a burzsoá doktrína ostroma alatt állt: „a család” leple alatt az utódnemzés/újratermelés székhelyének, a fogyasztás központjának, politikailag a „civil társadalom” egy elemének felelt meg, a többivel egyetemben: piac, *Öffentlichkeit*, nem kormányzati szervezetek, pártok, szakszervezetek, sportklubok, egyházak s.i.t. A választási

rendszerek olyan lakókerületekre épülnek, ahol az emberek az otthonok privát lakói, azaz „magánpolgárok”. Az otthon tulajdona a differenciált bérleti díjon alapszik. Ennélfogva az otthon áruvá tétele és eldologiasodása (vagyis a „magánszféra” gyarmatosítása, a polgári individualitás eltűnése, az otthonlakó mobilizálása) nem kifejezetten újdonság.¹

Bármennyire is közvetíti a lakbér, a jelzálog, a hitel, a szállítás; a fűtés, a vízellátás, a csatornázás, az áramellátás, a telefon, a posta, a kábeltelevízió, a rádió, az Internet, a GPS és egyéb hálózatok, az építőipar, a rendőrségi felügyelet és az iskolai kerületesítés, az otthon mindezek ellenére megállás a globális rohanásban, a termelés, földhalmozás, forgalom és újraelosztás vihara közepette. Mivelhogy egyszerűen az a hely, ahova az emberek nyugovóra térnek. Bármi is hozná össze a családtagokat vagy a szobatársakat, az rendszerint nem a termelés. Nem a tevékenység, hanem a passzivitás. Biológiai és affektív szálak (ha az öröklést is ideértjük, amely biogazdasági jellegű), mintsem a készpénz közvetlen kapcsolata. Étél, szex, pihenés, biztonságérzet és bensőségesség és mindenekelőtt a „megállás” mindent átfogó gondolata. Bent lenni, fedél alatt lenni, otthon lenni elsősorban az örök mozgás megszakítását jelenti.

Analógiás alapon a határ – a nemzet, az állam, a törvény – is egyfajta megállásként lett felfogva, a tőke és a munka globális körbe-körberohanásától óvó menedékként – az értékesüléssel (termelés, földhalmozás, forgalom, újraelosztás) és a technológiai innovációval, a „változás”-sal (hogy hivatalos, ideológiai, burzsoá néven nevezzük) szembeni menedékként. Kiterjesztés által az „otthon” politikai analogonja átterjed a „határ”-ra (nemzet, állam, törvény), amely egyben mozgásellenőrzés, tehát otthonként tűnik föl. Ez az analógia a romantikus-reakciós – különösen a 19. századi és a 20. század eleji – gondolkodás alapja, és manapság bizonyos baloldali populista (ökológiai vagy más jellegű) ideológiai felépítményekben talál magának helyet. „A határ” – vagyis a tőke politikai korlátozása – persze az otthon szöges ellentéte, lévén, hogy intézményi és nyilvános jellegű.

Ám a határok kifejezik azt, ami a határokon belül található. Ez esetben azt, ami a nemzetállamon belül található, ami egyszerre a tőke korlátozása és érvényre juttatása, zömében az adásvétellel, a tőke/munka és az ár/bér egyensúlyhiányával és hasonlókkal kapcsolatos külsődleges intézkedések érvényesítése, beleértve a dolog lényegét, a munkaszerződést. A tőkét és a munkát összekapcsoló munkaszerződés – melynek

1 Az „otthon” földrajzi dimenzióját a legjobban David Harvey írta le, a következő munkáiban: David Harvey: *Justice, Nature and the Geography of Difference*. Oxford University Press, Oxford, 1996.; David Harvey: *Spaces of Hope*. University of California Press, Berkeley, 2000, 73–96, *passim*.

lényegi szerepe van a termelő és a termelőeszköz fúziójának és az értéktermelésének és forgalmának az elindításában – szükségszerűen a szabadságra épül (szabad ágensek léptetik érvénybe vele a kölcsönös nyereségre irányuló megegyezésüket). A szabadság a kizsákmányolás elkerülhetetlen előfeltétele – egy piaci rendszerben kiváltképp (bár nem kizárólag).

A nemzetállam első látásra a tőke és a munka szabad áramlása megfélemezőjének tűnik, amennyiben bármiféle szabályozás egy lelassítással, megszakítással, egy – ugyan átmeneti, de – megállással ér fel. De a modern állam a sebesség biztosítása érdekében is, avagy a szubjektumok termelésben és cserefolyamatban való szabad – az illegitim erőszak szabályozatlan hatalmától és az indokolhatatlan hagyományok akadályaitól mentes – részvételének a biztosítása érdekében is szabályoz. Amennyiben „a határ” (nemzet, állam, törvény) egyáltalán „otthon”-t jelent, úgy egy ellentmondásnak ad otthont: otthona a szabadságnak (a biopolitikai függéssel, például a nemesinek az alantas származású fölötti előjogaival szembehelyezett szabadságnak, előbbi ugyanis a versenynek a – „társadalmi” és „kulturális” tőke, illetve öröklés kialakította – hierarchia által mérsékelt véletlenszerűsége váltja fel); de otthona a szociális védelemnek is, amely erőteljesen korlátozhatja a szerződés szabadságát (adózással és újraelosztással, a munkások és a fogyasztók jogaival, afirmatív cselekvés, nemi egyenlőség és ökológiai törvénykezés révén).

Az „otthon”-t a későkapitalizmus az áramlással szembeni szabadságként jeleníti meg. Az „otthon”, azaz a család és annak a törvény általi – az állami kényszer biztosította – szociális védelme mozdulatlan, az állandóság szinonímájának tűnik. A kötelező, ám tetszőleges gyökértelenségként értett változással szembeni szabadságnak. Ez persze – talán fölösleges is említeni – javarészt illúzió, ámbar egy figyelemre méltó illúzió. Figyelemre méltó mindenekelőtt a közelmúltbeli átalakulása miatt, melynek következtében a szociális védelem (a jóléti állam és az újraelosztó egalitarianizmus) az „otthon” biztonságát fenyegető veszedelemmel vált egyenértékűvé.

A jelenlegi kor egyik legfontosabb paradoxona az egalitarianizmusnak – ennek az elvileg a többség érdekét képviselő felfogásnak – az előbbi kísérő átalakulása egy „elitista” doktrínává, vagyis egy kisebbségi nézőponttá. Különféle, tévesen – bár érthető módon – populistának címkézett politikai (választási és ideológiai) győzelmeket (illetve közvélemény-kutatási többséget) az ún. szociális törvénykezés ellenzésével érték el (többnyire a szegények segítésének különböző formáiról van szó). Ezt az ellenállást azok is támogatják, akiknek nyilvánvalóan előnye származna abból, amit most hajlamosak elutasítani. A globális verseny könyörtelenségétől rettegő emberek mintha önszántukból járulnának hozzá saját (társadalmi és nemzeti) otthonuk lebontásához.

Jelentős, komoly politikai és kulturális következményekkel járó ideológiai átalakulásról van szó, amely sürgős elemzést igényel.

Ez az átalakulás nem pusztán csak felülről indított osztályharc (habár nagymértékben az is); figyelembe veszi a kapitalista társadalom fő strukturális konfliktusának az átalakulását – ami egy hatalmas „passzív forradalom” eredménye –, ezáltal pedig egyértelműen biopolitikai jelleget ölt.² E biopolitikai fordulat részben határozottan regresszív – a csoportképződés alapjaként az eredetet és a státust rehabilitálja, ezek ellen harcoltak a polgári forradalmak –, másfelől „korszerű”, „ultra-modern”, önmagát az osztálykonfliktus meghaladásaként tünteti fel: az alapvető társadalmi ellentmondás középpontjába a „tulajdon” helyébe az „emberi állapot”-ot helyezi.

A következőkben először is ezeket a változásokat foglalom össze úgy, ahogyan azok a kor *doxa*-jában jelentkeznek, aztán egy pár elszórt kritikai megjegyzést fogalmazok meg.

01. A technológiai fejlemények – az automatizálás/robotizálástól a digitalizálásig, a nanotechnológiától a legújabb biokémiai csodákig – a történelem során először marginálissá tették az emberi fizikai (izomi) erő kifejtésnek a javak termelésében játszott szerepét. Mindezt a munka termelékenységének és intenzitásának példátlan növekedése kísérte, amely a globális munkaerő túlnyomó részét örökre fölöslegessé tette. A strukturális munkanélküliség immár nem csak egy – amúgy kétségkívül általánosan elterjedt, ártalmas és szükségszerű – probléma, hanem „az emberi állapot” lényege. Az emberiség zöme soha többé nem fog már [értéket] termelni.

02. A munka – a szocializáció fő modellje a kapitalizmusban – megszűnik. A kapitalizmusban az intézményeket arra tervezték, hogy annak a bizonyos *homme moyen mensuel*-nek biztosítsák az „elidegenedett munkában”, vagyis olyan, az egyéni törekvésektől elválasztott tevékenységekben való részvételt, amelyek a nélkülözők egyedüli eszközei a túléléshez. Ezt a célt szolgálta a társadalmi mozgósítás és kényszergyakorlás a jogilag-törvényesen egyenlő állampolgárok körében – a megélhetési gazdálkodás, a kézművesség, a független mezőgazdálkodás és hasonlók fölszámolásával. A hagyományos polgári társadalmakban az emberek intézményekben éltek le életüket: iskola, hadsereg, egyházak, klubok, szakszervezetek, tömegpártok, sportegyesületek, szervezett szabadidős tevékenységek, kereskedelmi népi kultúra, tömegsajtó és rádió, rajongói és szurkolói csoportok, nemzetek, családok s.í.t. Csoporttagság az állam vagy a civil társadalom hierarchikus intézményeiben – ez volt

2 Biopolitikai a kifejezés Foucault-i és Agamben-i értelmében.

legfőbb cél. Az alkalmazottak iránti egyre fogyatkozó kereslet a fordista kapitalizmusnak ezt az intézményi jellegét szilánkjaira robbantotta szét.

03. Mindezen átalakulások ellenére e társadalmak egy alapvető adottsága változatlan maradt: a modernitásban továbbra is csupán két legitim bevételforrás létezik: a tőke és a munka. Mindkettő egyre marginálisabb, másodrendű jelenséggé válik.

04. Bármekkora nyereséggel is járna a termelékenység növelése és az alkalmazások korlátozása, ami a globális reálberek hirtelen visszaesését és így a globális termelési árak csökkenését eredményezi, ez a helyzet a fogyasztáshoz szükséges forrásokat (a versenyképes keresletet) bizonytalansággal sújtja. A fogyasztói piacoknak továbbra is szükségük van azokra a tömegekre, amelyeket örökre kifosztottak a munkabér-jellegű jövedelemformáktól. Ahhoz, hogy a termelés és a kereskedés tovább folyhasson, a fogyasztói szükségletet valahogyan finanszírozni kell. Az első rémült reakció – ennek köszönhető a jelenlegi hitelválság – a fiktív tőkére alapozott óriási kölcsönökben rejlett. A munkát mint a fogyasztás és ezáltal a megélhetés legitim forrását nagymértékben fölváltotta a hitel, a forgalom és a kereslet másodsztintú szocializációja. Hasonló problémákat a múltban ennek az állami változataival („jóléti állam”) oldottak meg, a fölhalmozást, befektetést és újrabefektetést elősegítő ösztönzők rendszeres, szabályozott kínálatával. A társadalmi hitelezés e támogatását a szuverén állam és annak területi expanziója (a gyarmatosítás) biztosította, ennek feladata volt a „fejlett gazdaságok” (értsd: fehér nemzetek) többnyire állami szektorhoz tartozó nem termelékeny béreinek a finanszírozása, lehetővé téve a belső békét és rendet, miközben a munkának a valóságtól egyre inkább elszakadó szocializációs modelljét érintetlenül hagyta. Az állami forrásoknak és a fogyasztást finanszírozó szociáldemokrata közpolitikáknak (ideértve a lakhatást, szállítást, oktatást stb.) az újkonzervatív ellenforradalom általi kimerítése (az 1970-es évektől napjainkig) példanélküli problémákhoz vezetett.

05. Az állam társadalmi és gazdasági hatalmát éppen akkor korlátozták radikális módon, amikor az új nem termelékeny többség számára nem maradt más autoritás, amelytől a túlélése biztosítását (életszínvonalat, fölfele irányuló társadalmi mobilitást, anyagi helyzete javítását) kérhetné. Ugyanekkor kezdte a domináns ideológia komolyan megkülönböztetni egymástól a polgári és társadalmi egyenlőséget, melynek szintézisét a ma már elfeledett 1945-ös katarzis megígérte (gondoljunk itt az „antifasiszta” választói többségek által az 1940-es, 50-es években elfogadott „társadalmi alkotmányok”-ra Olaszországban, Ausztriában, Franciaországban, Németországban stb., hogy a szovjet blokkról ne is beszéljünk). Ugyanebben az időszakban a szabadság és egyenlőség közti régi (még a francia forradalomra válaszképpen született arisztokratikus

liberalizmus hajdani stílusában fölvetett) konfliktus is újjáéledt – az egyenlőséget újra a ravasz totalitárius cselvetés által kiaknázott „irigység”-ként és „ressentiment”-ként írták le. Ez egy viszonylag sikeres taktika volt a nem termelékeny, de empirikusan keményen dolgozó többség korlátlan hitelre irányuló követeléseinek a megelőzésére – lévén, hogy a nem termelékeny munka bére nem más, mint (álcázott) hitel, a megemelt bér pedig megnövelt hitel. Az újkonzervatív kormányzatok (és minden fejlett országbeli kormány jelenleg újkonzervatív) nincsenek olyan helyzetben, hogy ezt a hitelezést megengedhetnék maguknak. Az elidegenedett tevékenységekben eltöltött idő semmiféle „természetes” módon sem munkaidő – lehet, hogy munka, de ugyanúgy lehetséges, hogy nem az.

06. Az állam társadalmi és gazdasági hatalmának a megfogyatkozása nem azonos az összhatalma, vagyis a legitim kényszergyakorlás képességének a csökkenésével. Ez esetben épp ellenkezőleg: az állam abban a helyzetben találja magát – arra kényszerül –, hogy neki kell eldöntenie, kinek lesz hozzáférése a túléléshez szükséges állami erőforrásokhoz és kinek nem. Ez a kortárs társadalomban annyit jelent, hogy az állam kötelessége és előjoga élet és halál fölött dönteni.

07. A kortárs államoknak ugyanis – egy olyan helyzetben, ahol a termelés és a fölhalmozás növekszik, miközben a termelők száma rohamosan csökken – szükségszerűen meg kell találniuk azokat a kritériumokat, amelyek alapján egyes csoportoknak joga lesz – törvényhozási és jogi határozatok által legitimálva – állami erőforrásokból részesülniük, másoknak pedig nem.

08. Az érintettek némelyikére kiszabott társadalmi élet és halál legitimációja a kormányokra hárul. Ennek egy világos példáját az Egyesült Államok-beli másodlagos jelzálogpiaci válság nyújtja. Mivel a nem termelékeny alsó középosztály béremelésekkel és közvetlen kormányzati ajándékokkal történő finanszírozása kulturálisan lehetetlen volt, az EÁ kormánya – olyan állami intézményeken, mint a Fanny Mae és a közvetve támogatott bankokon és biztosítási társaságokon keresztül – jelzáloghitellel támogatta e társadalmi csoportok lakhatását. Amikor a tőkének (a jelentős veszteségek miatt) megálljt kellett mondania, az ingatlan-elkobzások és az állami célokat szolgáló – a középosztályt fenntartó – hitelintézetek csődje révén az osztályuralom visszaállt. A válság – a kapitalista diszciplinálás eszköze – megmutatta, hogy az államra háruló sivár döntéshelyzetből nincs kiút. A választási lehetőségek elrettentőek: vagy véget kell vetned a hitelezésnek és százmilliókat ítélsz megalázó szegénységre, ezáltal pedig korlátozod a fogyasztást, ami csökkenti a keresletet és lerombolja a termelést, akárcsak a profitokat és a tőke-kinnlevőségeket; vagy finanszíroznod kell a hitelezést,

elősegítvén a fiktív tőke (újra)teremtését, ami adóemelésre kényszerít, ez a maga során tőkekiáramlást és a termelés további csökkenését idézi elő, vagyis lényegileg ugyanarra az eredményre jutsz.

09. Az egyetlen megoldás az állam garantálta hitelektől függő személyek számának a csökkentése, és a fogyasztói kereslet elfogadható szinten tartása az egyenlőtlenség fokozásával – a termelékeny bérek rendkívül alacsony szinten tartásával az újonnan iparosított országokban (mint Kína, India, Vietnam, stb.).

10. De hogyan lehet meghatározni, mely csoportokat fosztunk meg bármiféle „szociális jogok”-tól, azaz a nem termelékeny populációknak szánt nem piaci erőforrásoktól (a közsférában, a „szolgáltatóipar”-ban – amely valójában egyáltalán nem ipar – a szociális gondozásban, az oktatásban, a kutatásban és a művészeti szférában dolgozó, és más, alább leírt csoportokat)?

11. A válasz kettős: morális és biopolitikai. A nyugati (vagy európai) történelem egyik jelentős fordulata, a politikai legitimitás mélyreható újrafogalmazása úgy ment végbe, hogy a meghatározó véleményformálóknak – mint rendszerint – még csak sejtelmük sem volt róla.

12. Először is, a tulajdonnal rendelkezők és a tulajdon nélküliek közötti régi ellentétet ideológiailag eloszlatta egy másik: a „legitim jövedelem”-mel (tőke és munka) rendelkezők és a „legitim jövedelem”-mel nem rendelkezők ellentéte. A kontinentális Európában „aktív” és „passzív” populációkról beszélnek. A „passzív” populációk – a munkanélküliek, idős nyugdíjasok, egyetemi diákok, betegek, a kisgyerekeket vagy idős hozzátartozókat gondozók (elsősorban, persze, az egyedülálló anyák), a marginálisok, az alkalmazhatatlanok, az értelmi és testi fogyatékosok, a hajléktalanok, csavargók, városi nomádok, helyenként a „haszontalan” művészek, tudósok, kutatók, olykor ideértve a prekariátust is – értékteleneknek, élősködőknek, „méltatlanok”-nak számítanak. A befogadási technikák, a pozitív diszkrimináció, a szociális gondozás teljességgel kompromittálódtak – kivéve talán a hatástalan „átképzések”-et és „az életre szóló tanulás”-t, amelyek a termelésbe való reintegrációt hangsúlyozzák. Ezeket a populációkat büntetik, diszkriminálják, zaklatják, tudatosan kiéheztetik; arra készítetik, hogy mihamarabb kimúljanak. Abban a társadalomban, amelyben a munka régóta megszűnt szocializációs modellként működni, a munkát a legfőbb erényként dicsóítik, anélkül, hogy közben az eudaimonizmust és a hedonizmust (és vulgáris, polgárság alatti verzióját, a konzumerizmust) tagadnák. A liberalizmus korábbi változatai ugyan elismerték a szerencse, a jutalomelosztás véletlenszerűségének a szerepét, mint a szabadság szándékolatlan melléktermékét, de tartózkodtak attól, hogy a szerencsét erénynek tekintsék – egyébként nem lett volna indokolt védelmeznük.

A mai világ kormányai azonban büntetni akarják a szerencse-hiányt, és készek – hamisítatlan nietzschei modorban – kinyilatkoztatni, hogy a társadalmi pozíció (ideértve a társadalmi munkamegosztáson belüli bármely pozíciót) pusztán az egyéni, belső energia és érdem kifejeződése. De ott, ahol Nietzsche a rabszolgaságot javallta és dicsőítette, ott a jelenlegi kormányoknak nem-munkásokkal van dolguk. A tét nem a szubaltern, alárendelt munkások elnyomása, hanem azok társadalmi (és aztán biológiai) halálának az igazolása, akik nem dolgozhatnak, mert munkájukat immár a gépek végzik el.

13. A szelekció – tudatában vagyok e terminus konnotációinak, de ezek itt nem darwiniak, mivel nem a természetes szelekcióról van szó – azok szelekciója tehát, akik testi jellegzetességeik és ösztönös viselkedésük (egészség, kor, olykor a nem és a szexualitás), továbbá a testiséghez az uralkodó populáris fantáziában kapcsolódó kulturális stigmák alapján ítéltetnek társadalmi halálra – ez a szelekció tisztán biopolitikai. Akárcsak a büntetések – az olyan testi kényelmi tényezők csökkentése, mint a lakhatás, fűtés, világítás, élelem, tiszta levegő, gyógyszerek, testedzés, védőruházat, az alkohol és a drogok nyújtotta pszichofizikai élvezetek stb. Morálisan pedig az egyenlő méltóság visszavonása, a stigmatizáló sztereotípiák, a szerencsétlenek nyílt színi, nyilvános és hivatalos megvetése – amely informálisan amúgy is erőteljes versenyelvű társadalmainkban – kettészakítja a társadalmat. A kizsákmányolt proletariátus itt egy privilegizált osztálynak számít, mivel, ellentétben az Új Semmittevővel, megbízhatónak és érdemesnek tekintett. Elnyomottként ugyan, de a tőke-munka kontinuum teljes értékű tagjaként van elismerve. Nem „béreztlen”.

14. Mindez természetesen híjával volna a meggyőzőerőnek, ha nem társulna hozzá – az etnicizmus változataiként – rasszizmus és idegengyűlölet. Az etnicizmus nem pusztán egy politikai vélemény vagy ideológia (utóbbiról rögvést szót ejtek). Hanem – legalábbis ebben a helyzetben – egy olyan szimbolikus stratégia, amely a biopolitikai szelekció véletlenszerűen kiválasztott célpontját idegenként, azaz a politikai közösség nem tagjaként jelöli meg. A szociális segélyezés tipikus kedvezményezettjeként – aki mindig csalóként, érdemtelen „élősködő”-ként, „bűnöző”-ként, „jóléti királynő”-ként, *Sozialschmarotzer*ként, „illegális idegen”-ként van feltüntetve – szimbolikusan idegen (valódi származása érdektelen). Így válnak az egyenlőségelvűek – a hivatalos ideológiában – „elitisták”-ká, mivel olyanként vannak feltüntetve, mint akik a távolít, az atipikus, az idegent, a kisebbséget védelmezik „velünk” szemben; ami nonszensz, de az egyenlőség- és haladáselvűekből olyan viselkedést provokálnak ki, mintha azok szembeszegülnének az etnicista mainstreammel, amely nem alkot többséget, hanem csak egy

véleményt képvisel (bár az etnicizmus nem egyszerűen csak egy vélemény). A probléma pontosan az, hogy a nem termelékeny réteg, egészében véve, maga a többség; köréből csak bűnbakok alkotnak kisebbséget. „Közösségünk” ily módon védve van. Az egyenlőség és az egyenlőség-elvűség egy sajátos, de meglehetősen jelentős delegitimációs formája az antikommunizmus. A séma ugyanaz: a kommunisták egy megváltás-eszméket valló, a hétköznapi ember valós, evilági gondjaitól távolálló, okkult, veszedelmes, doktrinér elit. Akárcsak a megvetett „emberjogi aktivisták”, „hivatásos antifasiszták”, vagy – Andres Behrens Breivik zsargonjában – „kulturális marxisták” (igaza van: ezek vagyunk), akik szembeszegülnek az új biopolitikai renddel... Az antikommunizmus szerepe – egy globális kommunista mozgalom hiányában – mindenesetre összetettebb annál, hogy pusztán csak legitimáló ideológiaként működjön. A határok újrarájzolásának a feladatát látja el, elsősorban úgy, hogy az államot (vagy a kormányt) a kapitalizmus, vagyis a piaci társadalom – amivel jelenleg sem azonos és sohasem volt – alternatívájaként vagy riválisaként azonosítja, más szóval az elnyomást és a szabályozást (legitim formájában, mint törvényt) a kommunizmussal azonosítja, az államot pedig a szabadság ellenségeként tünteti fel, ezáltal mindkettőt hatástalanítva. Ily módon a fölszabadulás eszméje alávetésként, a spontaneitás (kreativitás, kezdeményezőkézség, „állati ösztönök” stb.) elmentéteként kerül újra bevezetésre. Azonosítani a – még ha jóakarátúan is, de – elnyomó hatalmat (az államot) azzal a hatalommal, amely az időbeli és testi létezését fölszabadítja az absztrakt munka személytelen kényszere alól (a kommunizmussal) – ez elsősorban a tőke-munka kontinuumon kívülre taszítottakat arra bírná, hogy elhagyatottságukat az autentikus, nem-kényszerelvű emberiség állapotába való belépés új módozataként ünnepelejk.

15. A válságnak és a mainstream politikának (mindketten egyszerre egymás teremtői és teremtményei) egy kettős társadalmat sikerült létrehozni: egyik oldalon a tökéletlen testűek és erkölcsiségűek, a másikon a társadalom érdemes legjava. A feladat az előbbieket kizárni és meggyőzni arról, hogy elfogadják kisebbségüket – a maradék proletariátust pedig rávenni arra, hogy a biopolitikai hatalom csendőre legyen.

16. „A termelők” és „a nem termelők” szintézise alapján kellene azt mérlegelni, hogy mi erősíti meg és ugyanakkor mi teszi viszonylagossá a kizsákmányolás fogalmát, amely *prima facie* és közvetlen formájában a tőke-munka kontinuum privilegizált mikrokozmoszának a kényelmes határain belül marad. A marxista vita kimenetele, amely akörül folyik, hogy ki a „modern” történelem valós szubjektuma – „a tőke” vagy a „proletár osztályharc”; előbbi volna a kritikai elmélet, utóbbi pedig Mario Tronti és az *operaismo* válasza – e vita kimenetele tehát,

ha folytatódik, az elidegenedés egy olyan újradefiniálásán fog múlni, amelynek a fogalma a termelési folyamatból való kizárást (és ezáltal az egészségi és testi állapotnak a tőke által nyújtott és az állam által szentesített/büntetett elismeréséből való kizárást) is magába foglalja. A fizetés és a segély közötti igazságtalan megkülönböztetés – lásd a régi baloldal szakszervezetei és a „diszkriminációval” és a „kegyetlenséggel” szembehelyezkedő humanitárius és újraelosztó új szociáldemokrácia közötti konfliktust is (mindkettő tragikusan elvétí a tétet) – és az *intelligentsia* köreiben bekövetkezett új skizma a válság következtében elszabadult biologizáló és etnicizáló energiákat kihasználó posztfasiszta állam kettős – be nem ismert, olykor nem is tudatosított – elfogadásához vezet. Ha a fölszabadulás erői beleegyeznek „a munkának” (vagy valamilyen „jövedelmező szolgáltatásnak”) az emberi fajt az ember alatti söpredéktől, *déchet*-től, a „passzívák”-tól megkülönböztető meghatározó jegyként való posztfasiszta kitüntetésével – ami a kapitalizmusnak az élőszködő „fináncióké”-vel vagy egyszerűen a bankokkal való, eredetileg nemzetiszocialista (de az újnaiv és populista baloldal körében sem hatástalan) azonosítását idézi –, akkor már nem lesz lehetséges semmiféle elméleti és politikai fölmérése annak az elnyomásnak, amely így újra megismételheti azt a nagyszerű bravúrt, hogy egy osztályt önmaga ellen mozgósítson. A fizetés problémájának a feldolgozása kulcsfontosságú egy olyan szintézis számára, amelyet szembeszegezhetnénk a tőke-munka kontinuum újabb dinamikáival – a posztfasizmus e fájdalmasan egyszerű titkával.

A barátot és az ellenséget a nemzeti társadalmakban és nemzetállamokban újradefiniáló kivételes állapot – a posztfasizmus meghatározó jegye (ahogyan azt az egy évtizede írott esszémben meghatároztam) továbbra is ez.³ Mintája a zsidó emancipációnak a Harmadik Birodalom általi hatálytalanítása marad. A nem állampolgárok *homines sacrivá* változtatása is ugyanúgy megy végbe. A posztfasizmus fő módszere, védőgátakat emelni a migrációval szemben – akár a tőkés áramlás lelassítása árán is – ugyancsak nem változott. Ám az állampolgároknak ez az oly kegyetlen moralizáló és biopolitikai átformálása nem állampolgárokra – ez már új jelenség. Mindaddig, amíg a munkát végzők és a munkát nem végzők transzcendentális identitása közötti szintézis nem valósult meg, hanem csak a tőkével mint olyannal szembehelyezett termelékeny és nem termelékeny társadalmi csoportok szintézisével van dolgunk, a fasizmushoz nagyon is hasonló valami fog továbbra is uralodni. A fő veszély a kizsákmányolt és elnyomott termelőknek a tőke

3 Vö.: G. M. Tamás: On Post-Fascism. i. m.

uralmát megerősítő tényezőkké való átformálása marad (akárcsak az 1920-as és 1930-as években). Nem pusztán csak a szélsőjobbos szélsőségek és örültek veszélyesek. Hanem a legitim pénzkeresők – kapitalisták és termelők – látszólag egységes politikai fellépése a „passzív” és az idegen ellen veszélyeztet inkább mindenkit.

E hamis egység szétzúzásához olyan emberekre van szükség, akik támogatják a nézeteltérést és kedvelik a konfliktust – a moralizáló biopolitikákkal szembeszegezve újradefiniált konfliktust.

Fordította Szigeti Attila